

Літовка О. П. Реалії формування громадянської позиції майбутнього фахівця в контексті ствердження суб'єктності української держави / О. П. Літовка, Г. М. Мінченко // Гібридна війна на Сході України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції: збірник наук. праць / За заг. ред. ред. В. С. Курило, С. В. Савченко, О. Л. Караман. – Старобільськ : ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2017. – С. 127–135.

У статті висвітлено реальну практику формування громадянської позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки в педагогічному коледжі; проаналізовано навчальні плани і програми окремих фахових дисциплін та різних видів педагогічної практики для дослідження рівня формування громадянської позиції майбутніх учителів.

Ключові слова: громадянська позиція, майбутні учителі, формування громадянської позиції.

УДК 371.134

Літовка Олена Петрівна,

кандидат педагогічних наук, заступник директора з виховної роботи, викладач психолого-педагогічних дисциплін ВП «Лисичанський педагогічний коледж

ЛНУ імені Тараса Шевченка».

Мінченко Галина Миколаївна,

директор, Заслужений працівник освіти України, викладач природничих дисциплін ВП «Лисичанський педагогічний коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка».

РЕАЛІЇ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В КОНТЕКСТІ СТВЕРДЖЕННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Інтеграція України у Європейський простір зумовлює необхідність підготовки педагогічних кадрів на демократичних засадах особистісно-орієнтованої освітньої парадигми і принципах неперервності освіти, регламентованих Болонським процесом, з урахуванням ринкових тенденцій економіки та сучасних науково-технічних досягнень.

Ці аспекти окреслені у державних нормативних документах: у Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») серед основних шляхів реформування освіти позначена необхідність підготовки нової генерації педагогічних кадрів, підвищення їх професійного та загальнокультурного рівня; у Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ столітті підкреслюється важливість забезпечення високої якості професійної підготовки майбутніх педагогів, оскільки саме на вчителів покладена відповідальність за формування особистості нової генерації, здатної результативно працювати й навчатися протягом життя; у «Концепції загальної середньої освіти

(12-річна школа)» зазначається, що, з огляду на нову ситуацію в освітньому просторі України, педагог, реалізуючи гуманітарну природу своєї професії, повинен уміти працювати за умов вибору педагогічної позиції, не обмежуючись оцінкою навченості учнів, а стимулюючи їхні особисті досягнення [1; 3; 9].

З огляду на це, важливим завданням системи фахової підготовки у педагогічному коледжі є формування у майбутніх учителів системи позитивної мотивації до праці, готовності до виявлення національної свідомості, до самореалізації в умовах сучасних суспільних викликів. Тому процес фахової підготовки у педагогічному коледжі має передбачати не тільки оволодіння майбутніми учителями системою глибоких знань, трудових умінь і навичок, а й формування у них

громадянської позиції задля успішної реалізації в педагогічній діяльності особистих інтересів та інтересів суспільства.

Метою статті є висвітлення реальної практики формування громадянської позиції майбутніх учителів у процесі фахової підготовки в педагогічному коледжі.

Психолого-педагогічні аспекти становлення громадянської самосвідомості сучасної молоді розкривають у своїх працях сучасні українські вчені: М. Боришевський, О. Вишневський, Н. Косарева, Л. Крицька, І. Мельникова, Л. Омельченко, К. Чорна та ін. Концептуальні засади громадянського виховання обґрунтовано в працях М. Євтуха, П. Ігнатенка, О. Любара, Ю. Руденка, М. Стельмаховича та ін. Гуманістичні засади громадянського виховання широко розкрито у працях І. Бега, О. Дем'янчук, В. Сухомлинського та ін. Загальнотеоретичні основи побудови цілісного навчально-виховного процесу, спрямованого на формування особистості громадянина, представлено в роботах А. Бойко, В. Лозової, К. Чорної та ін. Питання громадянського виховання студентської молоді розкриваються в роботах О. Кафарської, З. Красноока, Т. Кухневич, В. Плахтєєвої, А. Сігової, М. Чельцова.

Аналіз науково-педагогічної літератури, сучасних реалій засвідчує, що з одного боку, у значної частини молоді спостерігаються прояви апатичного ставлення до суспільно-політичних процесів у суспільстві та соціальної і моральної деградації, пов'язаної із зростанням злочинності, втратою інтересу до чесної праці, знеціненням духовних ідеалів, притупленням потреби в пізнанні, нехтуванням загальнолюдськими моральними цінностями, що свідчить про необхідність посилення уваги всіх інституцій держави до виховання громадянської позиції молоді; з іншого, – пробудження в певній частини молодих людей громадянської активності і свідомості.

У сучасній науці існують різні підходи до визначення термінів «позиція» й «громадянська позиція». Позиція розглядається в педагогіці як стійка система ставлень людини до певних сторін дійсності, що проявляється у відповідній поведінці й вчинках; як складна інтегративна характеристика, що відбиває активно-виборче, ініціативно-відповідальне, перетворювальне ставлення особистості до себе, до діяльності, до світу й життя в цілому; бачення свого місця, своїх функцій, що проявляється в переконаннях особистості; знання, життєвий досвід, система поглядів і цінностей особистості (змістовний або внутрішній аспект) і рішення певних завдань (процесуальний або поведінковий аспект); соціально значуща поведінка людини, що є результатом сформованості її світогляду, переконань, мотивів діяльності [2; 4; 5; 6; 7; 8; 10]. Громадянська позиція розглядається як характеристика особистості; як особистісне утворення; інтегративна якість особистості; сукупність громадянських, правових або моральних якостей; сукупність громадянських цінностей; рефлексивне відношення суб'єкта; різні аспекти відносин – духовних, трудових, моральних та ін.; соціальні або ідейно-моральні критерії сформованості особистості; внутрішня установка, орієнтація на певну лінію громадянської поведінки, що відбиває суб'єктивне ставлення особистості до суспільства й держави [11; 12; 13].

Виходячи з проведеного теоретичного аналізу, ми розглядаємо громадянську позицію майбутнього фахівця як системне явище, що відображає ступінь інтеграції ставлень людини до суспільства, держави, у якій вона проживає, на емоційному, раціональному й поведінковому рівні. Громадянська позиція як складне системне утворення виникає в результаті інтеграції множинних зв'язків людини із суспільством і виступає як діалектична єдність її знань, мотивів і дій відносно як суспільства в цілому, так і конкретної держави як виразника основних суспільних тенденцій.

Вирішення проблем нашого дослідження передбачало аналіз навчальних планів і програм за курсами і спеціальностями з метою виявлення предметів профілюючого циклу та впливу їх

основного змісту на розвиток громадянської позиції майбутніх фахівців; вивчення потенціалу навчально-методичного, інформаційно-комунікаційного забезпечення баз педагогічної практики; добір методів дослідження реального стану сформованості компонентів громадянської позиції майбутніх фахівців на основі розроблених критеріїв (на прикладі діяльності педагогічного коледжу).

Аналізуючи навчальні плани підготовки майбутніх учителів за різними спеціальностями, ми з'ясували, що у досліджуваній документації значний об'єм на всіх спеціальностях відводиться фаховим дисциплінам (57%), які викладаються поетапно, починаючи з першого курсу, з піковою тенденцією зростання навантаження на третіх курсах. При цьому, як показав аналіз навчальних планів, загальнообов'язковими для всіх фахових блоків є предмети психолого-педагогічного циклу («Педагогіка», «Історія педагогіки», «Основи Педагогічної майстерності», «Загальна психологія»).

Аналіз змісту цих дисциплін показав, що не кожен курс має тематичні блоки, які сприяють формуванню окремих сторін громадянської позиції у майбутніх учителів.

Курс предмету «Педагогіка» спрямований на вивчення аспектів про педагогіку як науку; методологію і методи педагогічних досліджень; про педагогічний процес; теорію навчання, його закономірності і принципи, форми і методи, і зміст освіти; про теорію виховання; про основи школоведення; про професійну діяльність педагога, її види структуру і вчителя як суб'єкта цієї діяльності з рядом професійно обумовлених вимог до його особистості; про професійно-педагогічну культуру вчителя, його аксіологічний, світоглядний та творчий особистісні потенціали. Але вивчення цих тем сприяє формуванню громадянської позиції майбутнього вчителя лише частково, оскільки реаліям сучасної української системи освіти в нових підручниках місце не відводиться, студенти вивчають поетапно діяльність українських педагогів й державної системи освіти на різних історичних етапах, не достатньо орієнтуються в новітніх освітніх реформах.

Курс «Історія педагогіки» в структурі фахових дисциплін здійснює вагомий вплив на професійну свідомість майбутніх учителів, оскільки дає студентам уявлення про генезис педагогічної професії від давніх часів до сучасності і трансформацію образу вчителя у часі; зміну його професійних принципів та поглядів на мету, зміст і форми викладання, на стиль професійної поведінки. Проте на аспектах громадянської поведінки педагога як носія державної позиції, суспільних цінностей, увага не концентрується. Це зумовлює необхідність контекстного включення в зміст навчальних програм із зазначеного предмета відповідних тематичних блоків.

Аналізуючи курс «Основи педагогічної майстерності», ми з'ясували, що тематика занять спрямована на формування професійних рис, умінь і навичок майбутнього вчителя, таких, як: комунікабельність як засіб спілкування і подачі матеріалу; технічність педагогічних дій; образність професійної поведінки; гнучкість у вирішенні професійних задач і здатність до взаємодії у професійному соціумі. Проте сьогодні актуально зосередити увагу майбутнього фахівця на виробленні умінь виявляти й відстоювати громадянську позицію й прививати її дітям, які в умовах бойових дій більше керуються впливом родини, ніж школи в своїй світоглядній позиції щодо подій у державі та особистісній ролі в них.

Наряду з предметами педагогічного циклу надзвичайно важливу роль у формуванні особистості майбутнього вчителя в цілому, та його професійної позиції, зокрема, відіграє курс «Загальна психологія». Цей курс є базовою основою для входження людини в будь-яку професію і в соціум. У курсі «Загальна психологія» передбачені теми про психологію, як науку та методи психологічних досліджень; про психіку і свідомість; особистість і діяльність; психічні процеси (увагу, відчуття, сприймання, пам'ять, мислення та мову, уяву, емоції та почуття, волю); про психологічні особливості особистості (темперамент, характер, здібності). Та сьогодні вимагає надання майбутньому фахівцеві знань про особливості надання першої психологічної допомоги

людям, які пережили реалії бойових дій. Цими людьми є однолітки, учні, їх батьки, колеги, переміщені особи. Майбутній вчитель є представником сфери людей допомагаючих професій, що вимагає від нього цих важливих знань і вмінь. Це зумовлює необхідність доповнення практичного блоку курсу «Загальна психологія» квазіпрофесійними ситуаціями, тренінгами відповідного змісту.

Одним з найважливіших ресурсів формування громадянської позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки в педагогічному коледжі є навчально-виробнича (педагогічна) практика. Ґрунтовний аналіз її напрямів і програм показав, що позитивною стороною для формування громадянської позиції студентів є систематичність і поступова тенденція ускладнення навантажень на практиці.

Аналізуючи програми системи виробничої практики педагогічного коледжу, ми провели цілеспрямоване спостереження за діяльністю студентів на різних видах практики в різних умовах її організації (зі школярами всіх вікових категорій; у навчальних закладах загальноосвітніх та профілюючих напрямів і ін.) і опитування трьох категорій учасників цього процесу: студентів, викладачів і вчителів шкіл (баз практики).

Результати опитування показали, що найскладнішими уроками на практиці респонденти вважають ті, які містять національно-патріотичну тематику (87%), оскільки через погляди в родині деякі діти сприймають цю тенденцію не як процес набуття історично-національних знань, а як процес «насаджування» цих знань. Але результати практики декількох років поспіль (2014-2016 рр.) показали, що систематичний педагогічний вплив на сприйняття дітей змінює їх думки і ставлення до даного явища: діти погоджуються з тим, що дійсно не знали багатьох цікавих для них і важливих для суспільства національних традицій, символів, історично важливих подій (91%).

Здійснивши аналіз навчальних планів і програм окремих фахових дисциплін та різних видів педагогічної практики, ми дійшли висновків про те, що процес фахової підготовки у педагогічному коледжі має певний потенціал для формування громадянської позиції майбутнього вчителя; цей потенціал незначною мірою прослідковується у змісті навчальних дисциплін і програмах педагогічної практики, презентуючи окремі аспекти проблеми громадянської позиції майбутнього вчителя. Відповідно, ефективність процесу її формування залежить від упорядкування змісту навчальних програм із фахових дисциплін та різних видів педагогічної практики з урахуванням відомостей про феномен громадянської позиції та шляхи її розвитку.

Досліджуючи рівень сформованості громадянської позиції майбутнього вчителя в ретроспективі спеціально розробленої критеріально-рівневої бази, ми визначили реальний рівень сформованості її когнітивного, мотиваційно-сміслового та поведінкового критеріїв.

Діагностика когнітивного критерію громадянської позиції майбутнього вчителя показала, що у студентів переважає середній рівень сформованості уявлень про неї (КГ – 64,4%; ЕГ – 64,2%).

Результати дослідження свідчать про те, що студенти здебільшого вважають, що вчитель є носієм знань і загальної професійної культури, не розглядаючи його як індивідуальність і активного соціального суб'єкта.

Дослідження рівня сформованості мотиваційно-сміслового критерію громадянської позиції майбутнього вчителя показало, що у студентів внутрішні мотиви з незначною кількістю переважають над зовнішніми (52,1% і 47,9%, відповідно). Своєю чергою, характер громадянських цінностей студентів, переважно, моральний і гуманістичний.

Наступний етап аналізу був спрямований на визначення рівня сформованості поведінкового критерію громадянської позиції майбутнього вчителя. Цей критерій є ключовим, оскільки він розкриває рівень особистісного осмислення майбутнім учителем необхідності формування у нього громадянської позиції, дозволяє виявити ступінь активності студента у вирішенні соціальних проблем.

В результаті комплексного дослідження сформованості поведінкового критерію громадянської позиції майбутнього вчителя було виявлено, що ряд професійно значущих якостей, умінь, навиків і здібностей (активність, мобільність, відповідальність, наполегливість, переконливість, готовність до діяльності та ін.) у респондентів експериментальної та контрольної груп недостатньо сформовані: 40,1%, 40,3%, відповідно.

Отже, підсумовуючи результати проведеного дослідження, зауважимо, що у кожному з досліджених нами критеріїв громадянської позиції майбутніх учителів переважають низький та середній рівні їх сформованості.

Таким чином, результати аналізу реальної практики формування громадянської позиції майбутнього вчителя на сучасному етапі дозволяють зробити висновки про те, що система фахової підготовки у педагогічному коледжі здебільшого побудована на традиційних освітніх засадах; зміст навчальних програм з фахових психолого-педагогічних дисциплін і педагогічної практики передбачає недостатній цілеспрямований вплив на студента з метою формування у нього громадянської позиції і потребує якісного переосмислення; студенти мають поверхневі уявлення про сутність громадянської позиції, трактуючи її як, певний образ поведінки, або індивідуальний стиль соціального мислення.

Резюмуючи сказане, зауважимо, що аналіз реальної практики формування громадянської позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки у педагогічному коледжі зумовлює необхідність розробки відповідної моделі процесу її формування. Ці тенденції складають перспективи подальших розвідок з проблеми дослідження.

Список використаної літератури

1. **Державна** національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.
2. **Абульханова-Славская К. А.** Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1980. – 335 с.
3. **Національна** доктрина розвитку освіти України у XXI столітті – К. : Шкільний світ, 2001. – 16 с.
4. **Зязюн І. А.** Концептуальні засади теорії освіти в Україні // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 1. – С. 12–13.
5. **Краевский В. В.** Содержание образования – бег на месте / В. В. Краевский // Педагогика. – 2000. – № 7. – С. 3–12.
6. **Маркова А. К.** Психология труда учителя: книга для учителя / А. К. Маркова. – М. : Просвещение, 1993. – 190 с.
7. **Красовская Л. И.** Формирование профессиональной позиции учителя в процессе изучения педагогических дисциплин : дис. ... канд пед. наук. 13.00.01, 13.00.04. / Л. И. Красовская. – Кривой Рог, 1996. – 155 с.
8. **Боритко Н. М.** Педагог в пространствах современного воспитания // Н. М. Боритко; редкол.: Н. К. Сергеев (науч. ред.) и др. – Волгоград : Перемена, 2001. – 214 с.
9. **Концепція** загальної середньої освіти (12-річна школа): Затверджено постановою спільного засідання колегії Міністерства освіти і науки й Президії АПН України від 22 листопада 2001 р. № 12/5-2 // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – №2. – С. 2–22.
10. **Митина Л. М.** Учитель как личность и профессионал / Л. М. Митина. – М. : Дело, 1994. – 215 с.
11. **Гревцева Г. Я.** Гражданское воспитание как фактор социализации школьников: автор. дис. на соискание учен. степени доктора пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Г. Я. Гревцева. – Челябинск, 2006. – 46 с.
12. **Снігур Л. А.** Психологія становлення громадянської особистості / Л. А. Снігур. – Одеса : Вид-ць М. П. Черкасов, 2004. – 331 с.
13. **Чельцов М. В.** Формирование гражданской позиции студенческой молодежи высшего учебного заведения: дис. кандидата пед. наук: 13.00.02 / М. В. Чельцов. – Новосибирск, 1996. – 224 с.

Літовка О. П., Міненко Г. М. Реалії формування громадянської позиції майбутнього фахівця в контексті ствердження суб'єктності української держави

У статті обґрунтовується актуальність формування громадянської позиції майбутнього фахівця в процесі фахової підготовки у педагогічному коледжі в умовах інтеграції України у Європейський простір. Акцентується увага на особливостях особистісно-орієнтованої освітньої парадигми та на Болонському процесі, як на основних освітніх орієнтирах сьогодення. Характеризується вплив фахової підготовки педагогічного коледжу на громадянську позицію майбутнього фахівця. Аналізується зміст програм з головних профільюючих навчальних дисциплін і програм з різних видів педагогічної практики. Виокремлюється потенціал локальних тематичних блоків предметів психолого-педагогічного циклу, спрямований на розкриття різних підходів до змісту і значення громадянської позиції в структурі професіоналізму майбутнього вчителя. Розглядаються результати діагностики рівнів сформованості когнітивного, мотиваційно-смыслового і поведінкового критеріїв громадянської позиції студентів.

Ключові слова: громадянська позиція майбутнього фахівця, фахова підготовка, сучасні освітні тенденції.

Литовка Е. П., Миненко Г. Н. Реалии формирования гражданской позиции будущего специалиста в контексте утверждения субъектности украинского государства

В статье обосновывается актуальность формирования гражданской позиции будущего специалиста в процессе специальной подготовки в педагогическом колледже в условиях интеграции Украины в Европейское пространство. Акцентируется внимание на особенностях личностно-ориентированной образовательной парадигмы и на Болонском процессе, как на основных образовательных ориентирах современности. Характеризируется влияние профессиональной подготовки педагогического колледжа на гражданскую позицию будущего специалиста. Анализируется содержание программ по главным профилирующим учебным дисциплинам и программ по различным видам педагогической практики. Выделяется потенциал локальных тематических блоков предметов психолого-педагогического цикла, направленный на раскрытие различных подходов к содержанию и значению гражданской позиции в структуре профессионализма учителя. Рассматриваются результаты диагностики уровней сформированности когнитивного, мотивационно-смыслового и поведенческого критериев гражданской позиции студентов.

Ключевые слова: гражданская позиция будущего специалиста, специальная подготовка, современные образовательные тенденции.

Litovka O., Minenko G. Realities of formation future specialists civil positions subjectivity in the context of the approval of the Ukrainian state

Article urgency of forming the future specialists civil positions in the professional courses in Pedagogical College in the integration of Ukraine into the European space. Attention is focused on the features of student-centered educational paradigm and the Bologna process, as the main educational orientations present. Characterized the impact of professional training Pedagogical College at civil position future specialist. Studying the content of programs profiling the major academic disciplines and programs of various kinds of pedagogical practices in order to identify aspects that can positively influence the formation of civil positions future teachers. Singled out the potential of local clusters of items psycho-pedagogical cycle aimed at disclosure of various approaches to the content and meaning of civil positions in the structure of the future teacher professionalism. We consider the diagnostic results of levels of cognitive, motivational and behavioral criteria semantic teaching positions students. We study the overall level formation of civil positions pedagogical college students based on a detailed analysis of lesson plans and programs of major subjects, programs with different types of teaching

practice, the state of educational and methodical providing and information and technical provision bases practices purposeful observation of students in educational and professional environment.

Themed blocks subjects psycho-pedagogical cycle devoted to educational activities, the teaching profession and individual personalities-founders copyright education system, which to some extent contributes to perceptions of students 'self-concept' modern teachers and how to implement it in their own civil positions is details characterized in the article.

Key words: future specialists civil position, professional training, modern educational trends.